

Dwaalsporen in de maatschappij

Recensie: Rudolf Boehm

*"Dwaalsporen. Filosofische en politiek-economische opstellen
1986-1997"*

Kritiek – Imavo, Gent – Brussel, 2000

De nieuwste uitgave van Rudolf Boehm heet 'dwaalsporen'. De titel wijst onmiddellijk op het programma van het boek: het wil een aantal hedendaagse dwaalsporen ontmaskeren. Het is als een compilatie van opstellen opgevat; opstellen uit de periode 1986 - 1997, die gegroepeerd worden rond drie thema's n.l. een deel metafysica (onder de titel 'Natuur en cultuur'), een deel moraal (onder de titel 'Het menselijk-zijn') en een politiek-economisch deel (onder de titel 'Op de markt').

Gezien de opzet zijn een aantal overlappingsen onvermijdelijk, maar de auteur is zich daar bewust van. Opvallend is echter dat, ondanks het concept, de drie delen een samenhang vertonen. De reden hiertoe is dat Boehms hoofdwerk, 'Kritiek der grondslagen van onze tijd', op de achtergrond aanwezig blijft. Onmiddellijk is dit dan ook de sterkte en de zwakte van het boek. Enerzijds toont het aan dat Boehm nog filosoof wil zijn in de ware zin van het woord. Hij weigert mee te stappen in een filosofische mode die zichzelf postmodern noemt, hij wil de dingen samen denken. Anderzijds is het boek een verder uitwerken van bepaalde thema's uit zijn hoofdwerk, waardoor het boek voor le-

zers die Boehm denken kennen, niet veel nieuwe fundamentele inzichten presenteert. Maar dat was ook niet de bedoeling. Interessant is echter wel dat Boehm zijn filosofisch standpunt, uitgewerkt in zijn hoofdwerk, toepast op nieuwe terreinen en zo zijn thema verder uitwerkt.

Zo komen in het eerste deel thema's zoals multiculturaliteit, milieuproblematiek, een kritiek op de taal filosofie en een typisch Boehmiaanse beschouwing over Thomas Kuhns werk aan bod. Bij de opstellen over de milieuproblematiek blijven we even expliciet stilstaan.

Al in het eerste opstel neemt Boehm een duidelijk standpunt in. Vertrekend vanuit Feuerbachs verhandeling over 'Het wezen van de religie', wijst Boehm erop hoe de relatie mens-natuur in wezen conflictueus is. Ze is gekenmerkt door een eenzijdige afhankelijkheid, wat inhoudt dat de mens niet kan bestaan zonder de natuur, maar waarbij de natuur compleet onverschillig staat tegenover de mens. Scherp gesteld: de natuur trekt zich van de mens niets aan. Dit conflict is voor Boehm het meest fundamentele en het meest onoverwin-

nelijke conflict dat onafscheidelijk verbonden is met het menselijk bestaan. Bijgevolg is voor Boehm de mens fundamenteel eindig. Hiermee wordt al meteen de centrale stelling van Boehms ecologisch denken gegeven. Elke denkrichting die deze verhouding/eindigheid wenst op te heffen of elke vorm van menselijk engagement die poogt aan deze afhankelijkheid voorbij te gaan, leidt noodzakelijkerwijze tot rampzalige – waaronder niet alleen ecologische – problemen. Direct leg je als lezer de link met het huidig technologisch-economisch apparaat als middel bij uitstek om de natuur te beheersen. Ook Boehm verwerpt dit apparaat, zij het echter om een andere reden.

In het tweede opstel verduidelijkt hij dit. Niet het beheersingskarakter, doch het gegeven dat de wetenschap, vertrekkende vanuit Bacons adagium 'beheers de natuur door haar te gehoorzamen' zich naar de natuur plooit, is het pijnpunt. Als lezer zal je hier wat de wenkbrauwen fronsen, doch de reden waarom Boehm die redenering opzet, komt allicht uit zijn bezorgdheid om de spanning tussen mens en natuur te vrijwaren. Critici van het huidig technologisch-economisch apparaat breiden al snel hun kritiek uit tot de beheersing als dusdanig; de beheersing op zich zou de oorzaak zijn van alle onheil. Hier wringt voor Boehm het schoentje. Wie de beheersing op zich als probleem beschouwt, gaat voorbij aan de fundamenteel conflictueuze spanning tussen mens en natuur. Gestalte geven aan het menselijk bestaan kan niet zonder enige vorm van beheersing, de natuur staat immers onverschillig tegenover de mens. Deep ecology of ecocentristische denkers zullen bij Boehm geen kruik voor hun zaak vinden. Toch neemt Boehm met deze stelling – op zijn zachts gezegd – een controversiële posi-

tie in. De lezer blijft met vragen zitten, zoals deze naar de verhouding tussen het gehoorzamen en beheersen binnen Bacons lijfspreuk.

In een volgend opstel poogt Boehm dit plausibel te maken. Vanuit een willen gehoorzamen van de natuur, moet de mens van zijn eigen gesitueerdheid afstand nemen en komen tot een 'objectief' weten. De mens moet zichzelf verloochenen, n.l. zijn ervaring ontdoen van al zijn kwaliteiten. Het resultaat van deze oefening is een mathematisch recept dat ons toelaat een machinepark op te zetten, maar natuurlijk een machinepark dat aan de mens – als individu – voorbij gaat. Volgens Boehm hebben tegenstanders van de hedendaagse moderne Europese cultuur geen oog voor de zelfverloochening, die aan de basis ligt. En dit is nefast! Hierdoor diagnosticeren ze het probleem verkeerd, fixeren ze hun blik op de aangerichte milieuschade, waardoor ze ook op hun beurt pleiten voor een vorm van zelfverloochening. Zelfverloochening, die nu juist opnieuw aan de fundamentele spanning tussen mens en natuur voorbijgaat. Boehm slaagt er alvast in om het ecologisch probleem vanuit een andere originele hoek te benaderen. Alleen vind ik de dubbelzinnigheid, tussen het door middel van het willen gehoorzamen van de natuur haar dan toch te kunnen beheersen, te weinig uitgewerkt. Een extra opstel kon dit allicht verhelpen.

In het tweede deel gaat Boehm op zoek naar de grondslagen van het humanisme dat ten volle oog heeft voor de menselijke conditie, n.l. de eindigheid. Dit humanisme plaatst hij in oppositie met een vermeend humanisme, een humanisme dat er niet in geslaagd is om het christendom volledig achter zich te laten en dit op twee vlakken; enerzijds

in zijn wereldse verwachtingen, want het blijft vasthouden aan een bepaald eschaton, en anderzijds in zijn moraal, die nog steeds een christelijk geïnspireerde intentiemoraal blijft. In tegenstelling tot deze (wat Boehm noemt) schaamteloze moraal, pleit Boehm voor een conflictmoraal als de enige moraal die aan de menselijke eindigheid tegemoet komt en aldus in wezen humaan is. In verschillende opstellen past Boehm dit moreel standpunt op verschillende terreinen toe. Zo komen beschouwingen over oorlog, nationalisme, democratie en Levinas' denken aan bod. In dit alles is een sneer naar het ecocentrisme nooit veraf. Op een bepaald moment wordt Boehm zelfs uitdagend. "Sommigen willen dan, in tegenstelling tot het 'antropocentrisme', opkomen voor het 'ecocentrisme': als-jeblijft!, l'environnement au centre, of 'het huis' (oikos) in het middelpunt!/? Wie dat taaltje hanteert, weet gewoon niet waarover hij het heeft." (pag. 126-127)

In deel drie, waar de markt aan de beurt komt, raakt Boehm een aantal concrete actuele thema's aan. In een aantal opstellen bespreekt hij het fenomeen van de werkloosheid. Zo wordt het OESO rapport van 1994 betreffende het werklozenprobleem het vuur aan de schenen gelegd en in een tiental stellingen poogt Boehm aan te tonen dat werkloosheid misschien wel een droogprobleem zou kunnen zijn. De hedendaagse roep naar een verhoging van de concurrentiekracht van de Belgische economie wordt ironisch onder de loep genomen. Zo klagen, naast de EU, ook Japan en de VS van een dalend concurrentievermogen. Hoe valt dit samen te denken? Daarbij voert België – aldus Boehm – zo'n 60 % van zijn productie uit,... hoe hoog moet dat dan wel worden om van een gezond concurren-

tievermogen te kunnen spreken. Daarbij, als 85% van de Belgische uitvoer slechts gedragen wordt door 10 % van de beroepsbevolking, hoe kan een verhoging van de concurrentie dan substantieel bijdragen tot een verlaging van de werkloosheid, enz... Maar naast kritiek op de liberale economische visie, worden ook een aantal dwaalspooren, bewandeld door linkse denkbeelden op de korrel genomen. Zo zijn in het boek twee reacties opgenomen op artikels die verschenen zijn in het ondertussen stopgezette tijdschrift 'Nieuw Links'. Zo verwondert Boehm zich erover dat Nieuw Links oproept tot een nieuw 'socialistisch alternatief'! Alsof het niet duidelijk genoeg is "dat er een einde moet gesteld worden aan de internationale concurrentiestrijd" (pag. 284) die verantwoordelijk is voor toenemende werkloosheid, het ontnemen van elk toekomstperspectief voor de derde wereld en niet minder voor de verwoesting van het leefmilieu. Ook de nieuw linkse oproep om het geld te gaan halen waar het is, vindt Boehm ronduit lachwekkend. De rijkdom die men denkt te vinden, bestaat echter niet onder de vorm van geld, maar onder de vorm van aandelen en obligaties, waardoor het niet zomaar voor het grijpen ligt. Het omzetten van die 'rijkdom' tot consumptiegoederen, zou alleen maar de productiecapaciteit van de samenleving ondermijnen, met alleen maar een verhoging van de armoede tot gevolg. Een oplossing ziet Boehm in het opgeven van concurrentieprincipe van de moderne economie. Maar hoe dit concreet in zijn werk gaat meldt hij ons niet. Expliciet wordt ook aandacht gegeven aan de groene eis om uit te stappen uit de groei-economie. Hierbij wordt gepoogd aan te tonen dat groei-economie op zich niet verwerpelijk is, alleen echter de kapitalistische vorm. Mij lijkt die tekst eerder op een

misverstand terug te gaan. Ik kan me niet inbeelden – zoals Boehm toch lijkt te insinueren – dat een groen denker de productie van brood en levensmiddelen vanuit een afwijzen van een groei-economie zou stilleggen.

Besluitend moet ik opmerken, dat het derde deel me het meest problematisch overkomt. De sterke coherente samenhang uit de eerste twee delen mis ik er een beetje. Enerzijds lijkt Boehm over

een aantal zaken te snel heen te gaan, anderzijds slaag ik er niet altijd in een aantal dingen samen te denken. Desalniettemin moet ik opmerken dat hij erin slaagt om een aantal hedendaagse problemen origineel en kritisch te belichten. Allicht zullen ze door menig lezer als controversieel ontvangen worden, maar precies daardoor wordt het boek de moeite waard.

Henk Vandaele